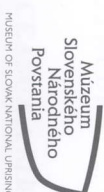

ACADEMIA ROMÂNĂ – ACADEMIA SLOVACĂ DE ȘTIINȚE

**COLONIZAREA VALAHĂ
ÎN SLOVACIA
ȘI COLONIZAREA SLOVACĂ
ÎN ROMÂNIA**

LUCRĂRILE CELEI DE A X-A REUNIUNI
A COMISIEI MIXTE DE ISTORIE ROMÂNÓ-SLOVACE
(BANSKÁ BYSTRICA, 25 – 27 SEPTEMBRIE 2012)

BANSKÁ BYSTRICA
2014

COLONIZAREA VALAHĂ ÎN SLOVACIA ȘI COLONIZAREA SLOVACĂ ÎN ROMÂNIA

Lucrările celei de la X-A Reuniuni A Comisiei Mixte
de Istorie Româno-Slovace
(Banská Bystrica, 25 - 27 septembrie 2012)

Alcătuit de:
Eva Mârza, Marek Syrný

Recenzenți:
PhDr. Pavol Maliniak, PhD.
Conf. Univ. Dr. Remus Câmpeanu

Traducere:
Eva Mârza, Radu Mârza, Pavel Huszarik, Juraj Vanko

Grafică:
Iveta Tatarková

Tipar:
DOLIS, s.r.o., Bratislava

Editor:
Múzeum Slovenského národného povstania
Kapitulská 23
975 59
www.muzeumsnp.sk

BANSKÁ BYSTRICA, 2014
Ediția I

© Múzeum Slovenského národného povstania 2014

ISBN 978-80-89514-27-4

CUPRINS

PREFĂȚĂ	7
<i>Nicolae Edroiu</i> CERCETĂRILE ROMÂNEȘTI PRIVIND AȘEZAREA VALAHIILOR ÎN CARPAȚII NORDICI (DESPRE „IUS VALAHICUM” / „БОЛОГОИЗАКОНЪ” / „VALAŠSKÉ PŘÁVO”)	9
<i>Tatiana Cojocaru</i> VALAHII DIN SLOVACIA ȘI POLONIA. CÂTEVA CONSIDERAȚII PRELIMINARII	21
<i>Oto Tomeček</i> VALAHII PE TERITORIUL COMITATULUI ZVOLEN	29
<i>Gabriel Szeghy</i> MĂRTURII DESPRE CREDINȚIOȘII DE RIT ORIENTAL DIN KOŠCE ȘI ÎMPREJURIMI	43
<i>Peter Kónya</i> LOCUTORII VALAHI AI SLOVACIEI DE RĂSĂRIT ÎN PROCESUL REFORMEI ȘI RECATOLICIZĂRII	57
<i>Juraj Zajonc</i> INFLUENȚA COLONIZĂRII VALAHE ASUPRA CULTURII DE PRODUCERE A TEXTILELOR TRADIȚIONALE DIN SLOVACIA	69
<i>Miroslav Kmet'</i> COLONIZAREA SLOVACĂ ÎN ROMÂNIA ÎN LUMINA LITERATURII ISTORICE MAI VECHE	83
<i>Juraj Cigán – Peter Chrastina</i> ORIGINEA SLOVACILOR DIN BIHOR. ANALIZA CRITICĂ A LUCRĂRILOR LUI G. BENEDEK	90
<i>Juraj Dušan Vanko</i> ORGANIZAREA BISERICESCĂ A SLOVACILOR DIN ROMÂNIA	100
<i>Eva Mârza</i> COMISIA MIXTĂ ROMÂNNO-SLOVACĂ DE ISTORIE LA X-A ÎNTRUNIRE: EVALUARE BILANȚIERĂ	111

history. Vlachs brought with them the kind of pastoral settlement, with a special status law – *jus valachicum*, pastoral tradition, lifestyle, techniques for preparation of shepherd products, toponymy that are very similar throughout the Northern Carpathians.

VALAHII PE TERITORIUL COMITATULUI ZVOLEN

OTO TOMEČEK

Colonizarea comitatului Zvolen cu populație valahă a fost parte integrantă a procesului de migrare pe teritoriul Slovaciei, proces pe care îl denumim cu termenul *colonizarea valahă*. În timpul ei au fost populate mai ales teritorii aflate la altitudini montane și cele din zonele submontane ale Slovaciei, populația ocupându-se cu păstoritul ovinelor. La început un rol deosebit l-au îndeplinit etnicii valahi (populație romanică provenită prevalent din Valahia și Transilvania), care pe teritorii ocupate răspândea creșterea oilor de rasă mai rezistentă (denumite „oi valahe”) și folosea dreptul administrativ specific (*ius valachorum*). În afara acestora la colonizarea Slovaciei a participat populație rutenă, polonă și cea slovacă. Denumirea de colonizare valahă nu este deci o noțiune cu conotație strict etnică, în cazul Slovaciei ea desemnează sfera social-juridică, după care se conducea populația imigrată. Mai adecvat ar fi în acest caz să vorbim în loc de colonizare valahă, de colonizare pe baza dreptului valah. Noțiunea „valach-valah” în Slovacia nu desemna neapărat apartenența indivizilor la etnia romanică românească, dar pur și simplu denumina purtătorii dreptului valah, deci crescătorii de oi, iar mai târziu chiar orice fel de păstor de oi.

Colonizarea valahă s-a desfășurat din secolul al XIV-lea până în secolul al XVII-lea, și a avansat prin teritoriul Slovaciei dinspre est spre vest. Cu prima populație valahă ne întâlnim pe teritoriul Slovaciei în estul ei, pe teritoriul comitatului Ug și Zemplín. Mai mult de un secol a durat până când populația valahă a pătruns până în Slovacia centrală, în comitatul Zvolen. La această așezare s-a ajuns probabil în a doua jumătate a secolului al XV-lea, deși primele mărturii privind valahii pe acest teritoriu provin din al treilea sfert al secolului al XIV-lea.

Din documentul emis în 6 iulie 1374 aflăm că înainte de regele Ludovic I, care în timpul respectiv poposea la Zvolen, în fața lui s-au prezentat patru valahi necunoscuți (*Volachi*), care au fugit de la voievodul Valahiei Vlaicu¹

¹ Vladislav I (numit și Lajk sau Vlak [Vlaicu]) a fost voievodul Valahiei între anii 1364–1377.

A fost fiul lui Nicolae Alexandru (1352–1364) și nepotul voievodului Basarab (c. 1310–1352), aflat în relații de ostilitate cu Carol Robert de Anjou.

(*de terra Transalpinia a Laykone vojvoda*). Ei erau *Sloykan*, urmașul lui Dragomer și lui Voyna, *Danchul*, fratele răposatului boier Neega, *Moyk* fiul lui Raduz și *Selbor* familiar al voievodului Vlaicu însuși.² Din context reiese că era vorba de reprezentanții nobilimii valahie apăsătoare partidei proungare.³ Toți cei patru valahi s-au înfățișat în fața regelui la Zvolen. Despre o eventuală așezare a acestora în comitatul Zvolen nu s-au păstrat însă nici un fel de indicii. Deoarece nu mai întâlnim numele lor pe acest teritoriu, putem considera că așezarea lor aici este improbabilă. Paradoxal este faptul că doar în acest caz singular putem vorbi cu certitudine despre originea etnică valahă, românească a respectivilor valahi prezenți pe teritoriul comitatului.

Asemenea, într-o epocă ulterioară, s-ar putea doar presupune originea cetățeanului din orașul Banská Bystrica, Leonard Valach (*Moloch*). Acesta apare pentru prima dată în tabelul nominal al membrilor Consiliului orașenesc din anul 1519. În această funcție a fost ales în mod repetat în anii 1520, 1521, 1523 și 1524. Din anul 1523 a deținut și funcția de căpitan al cetății orașului.⁴ La 1525 era deja mort, deoarece este pomenită doar văduva sa. Era, probabil, vorba despre Katarína Valachova (*Malachin*), care la începutul anului 1525 apare în fața Consiliului orașenesc banskobystricean ca martor într-un proces privind un litigiu imobiliar.⁵ Faptul că, din 1519 până în anul morții sale, Leonard a deținut asemenea funcții importante, dovedește că printre orașenii din Banská Bystrica se bucura de un respect deosebit. Acest respect a fost obținut pe parcursul șederii îndelungate în comunitate; altfel alegerea sa în funcții importante în oraș ar fi de neconceput. Poziția și încadrare sa printre cetățenii de vază ai orașului Banská Bystrica a fost dobândită de către Leonard Valach datorită afacerilor sale în domeniul minier. La 1536, în plângerile făcute la adresa familei Fugger, este amintită mina din Piesky, în care avea acțiuni anterior, timp de 40 de ani, și Leonard Valach.⁶ Dacă avem în vedere anul decesului său 1525, începuturile activității sale aici ar fi putut data din jurul anului 1485. Este greu

de imaginat că un păstor oarecare, pripășit pe teritoriul comitatului Zvolen odată cu primul val al coloniștilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea, ar fi putut înregistra o asemenea carieră fulminantă, și s-ar fi putut îmbogăți atât de rapid. Este mai plauzibilă părerea că era vorba de un etnic de origine romanică asimilat de pătura orașenească germană, pe care l-a ademenit aici tocmai posibilitatea de a întreprinde afaceri în domeniul minier.

Cu privire la schimbarea sensului denumitului de „valach” și la perioada de răspândire a dreptului valah pe teritoriul comitatului Zvolen, nu putem identifica cu siguranță valahii ce apar în alte izvoare scrise, prin desemnarea etnicității acestora. În sprijinul elucidării acestor probleme poate veni doar analiza numelor de familie a acestei populații. Referitor la asimilarea continuă a populației, chiar și în prezența unui asemenea „nume valah”, putem vorbi în acest caz mai degrabă despre un urmaș al unui etnic valah sau despre de proveniența lui valahă. Începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea considerăm mai îndreptățită menționarea purtătorului dreptului valah în izvoare istorice prin folosirea numelui de valah (în limba latină *valachus*, în germană *walach*) scris cu minuscule la început, deci prezentat ca membrul unui grup social și nu al grupului etnic.

Problematică devine și identificarea numelui de familie Valach cu desemnarea etnicității purtătorului său. Posibilitatea ca acest nume să desemneze etnicitatea este posibilă și formarea numelui în urma ocupației purtătorului său. În Slovacia deținem dovezi care desemnează prin cuvântul *valah* atât crescătorul de oi, precum și iobagul de drept valah pe parcursul întregii perioade a secolelor XIV-XVII. Din secolul al XVI-lea apar dovezi, care îl identifică pe valah cu păstorul de oi, ciobanul, respectiv porcarul.⁷ În comitatul Ugoča aceste similitudini sunt și mai timpurii, datând de la sfârșitul secolului al XV-lea.⁸

Cu privire la pătrunderea treptată a colonizării valahie pe teritoriul Slovaciei, drept primele așezări pe baza dreptului valah în comitatul Zvolen pot fi considerate doar cele din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Pornind de la poziția comitatului se pare că la mișcarea succesivă dinspre est spre vest, primii coloniști așezați pe baza dreptului valah au pătruns dinspre comitatul învecinat, Gemer. Tocmai comitatul Gemer, a cărui teritoriu a fost atins de procesul colonizării încă din prima jumătate a secolului al XV-lea, era cel în care colonizarea s-a manifestat cel mai pregnant dintre toate comitatele.⁹ Numărul valahilor

⁷ P. Ratkoš, *Problematika kolonizácie na valašskom prave na území Slovenska (Problematika kolonizării pe baza dreptului valah de pe teritoriul Slovaciei)*, în *Historické štúdie*, 1980, XXIV, p. 188.

⁸ M. Marek, *Cudzí etniká na stredovekom Slovensku (Etnicul străin în Slovacia centrală)*, Martin, 2006, p. 236.

⁹ J. Žudeľ, *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku (Locuirea Slovaciei în evul mediu târziu)*, Bratislava, 2010, p. 126.

² *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*. Edit. A. Fekete Nagy – L. Makai. Budapest, 1941, p. 251, nr. 207.

³ Regii Ungariei au încercat, ani la rând și cu rezultate schimbătoare, să se impună în Valahia. Voievodul valah Vlaicu reușea să oprească aceste străduințe. Aceasta a fost cauza dușmăniei declarate din partea regelui Ludovic, care a organizat în anul 1369 o expediție militară împotriva lui. Expediția a fost un fiasco și regele ungar a trebuit să recunoască independența Munteniei. Compară cu: *Kroniky stredovekého Slovenska (Cronici ale Slovaciei medievale)*, Ed. J. Sopko, Budmerice, 1995, p. 94-95; K. W. Treptow, (ed.), *Dějiny Rumunska (Istoria României)*, Praha, 2000, p. 51-52.

⁴ *Mesto Banská Bystrica: Katalog administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536 (Orașul Banská Bystrica: Catalogul documentelor administrative și juridice (1020) 1255-1536)*. Ed. C. Matulay, Bratislava, 1980, registre 471, 495, 511, 512, 548, 556, 563, 564, 621, 771.

⁵ *Mesto Banská Bystrica: Katalog*, p. 195, nr. 600.

⁶ *Mesto Banská Bystrica: Katalog*, p. 476, nr. 1596.

și satelor valahă a fost în comparație cu celelalte comitate cel mai ridicat.¹⁰ Domeniul Muráň, care se întindea în nord până la Valea Hronului superior, a început să fie populată de valahi cam pe la jumătatea secolului al XV-lea. Prima mențiune despre aceștia datează din anul 1466, când se mută din valea Štiavnik în valea râului Muráň. La scurt timp după aceea, în anul 1469 se consențează informația privind poprirea silită a carului și a scândurilor unui anumit Valach la iarnarocul din Jelšava.¹¹ Se pare că nu trecuse mult timp de la așezarea primilor coloniști valahi în zonele cele mai nordice ale domeniului, la Vernár și în localitățile din valea Hronului superior la Telgárt și Polomka.¹²

Dreptul primului document, care atestă colonizarea pe baza dreptului valah tocmai în comitatul Zvolen, este considerat actul din anul 1470, prin care stăpânul cetății Lupča și a domeniului Ján Ernst a acordat lui Ladislav Valach (*Ladislav Valachi*) și moștenitorilor acestuia dreptul de exercitare a funcției de șoltuz în localitatea Štiavnička (*in possessione Schebnicza*). Odată cu funcția de primar ereditar acesta obținea eliberarea de plata censului anual, dreptul de a folosi pământul, pășunea și fânături. Independent, se menționa că are drept de pășunat în zona de munte, pădure, lunci și alte locuri ale hotarului comunei.¹³ Toate aceste drepturi le obținea Ladislav Valach pentru serviciul credincios pe care l-a prestat cetății Lupča și stăpânului acesteia. Putem presupune că în condițiile date era vorba de meritele privind colonizarea zonelor submontane și montane ale estului domeniului Lupča cu pășori aduși din alte zone. Întrucât Ján Ernst era stăpânul cetății și a domeniului doar din anul 1470, venirea și așezarea valahilor a avut loc probabil cu puțin timp înainte de acordarea amintitelor drepturi lui Ladislav Valach, deci înainte de anul 1470.

Štiavnička a fost, deci, cu siguranță prima localitate de pe teritoriul comitatului atinsă de colonizarea bazată pe dreptul valah. Valahii de aici pășunau deja sus, în zonele de pădure și cele alpine, și adeseori depășeau hotarul localității în care erau stabiliți. La 1499 castelanul din Kežmarok a trimis panduri săi în pădurile din zona localității Polomka, care au mânăat de acolo 750 de oi și capre, aparținătoare lui Šimon Herchik din localitatea Štiavnička (*Schewnyczka*), arstând cu aceeași ocazie și 4 ciobani.¹⁴

10 L. Sokolovský, *Správa stredovekej dediny na Slovensku (Administrarea satului medieval în Slovacia)*, Bratislava, 2002, p. 127.

11 R. Lacko: *Historia a vývoj obce (Istoria și dezvoltarea localității)*, în *Telgárt: monografia obce*, Prešov, 2006, p. 20.

12 P. Ratkoš presupune existența primilor locuitori pe baza dreptului valah în aceste așezări din Gemerul de nord. Colonizarea localităților Šumiac, Závadky și Pohorelá prin populație valahă datează abia pe parcursul secolului al XVI-lea. P. Ratkoš, *Problematika kolonizácie*, p. 210.

13 J. Alberty – E. Laubert – L. Škrinárová, *Monografia obce Valaská (Monografia comunei Valaská)*, Banská Bystrica, 2002, p. 24.

14 P. Ratkoš, *Problematika kolonizácie*, p. 212.

Mult mai multe date despre populația valahă avem pe teritoriul comitatului Zvolen. Cele mai multe provin din secolul al XVI-lea. Cei mai mult menționați sunt iobagii domeniului cetății Lupča. În anii 1504 - 1505 printre iobagii domeniului se numărau deja și alți purtători ai numelui de Valach în satele Podkonice (1504 – *Valac*, 1505 – *Malac*), Nemecká (1504 – doi de *Valach*, 1505 – doi de *Malach*), Predajná (1504, 1505 – *Malach*). Colonist autentic de drept valah poate fi considerat cu certitudine și locuitorul din Dubová, purtătorul numelui de Rus (1504 – *Russ*, 1505 – *Rwss*).¹⁵

Din verificarea veniturilor domeniului Lupča în anul 1505 aflăm, că iobagii de aici dădeau stăpânului domeniul în natură, printre altele, oi și miei, precum și cașuri mici și mari.¹⁶ Pe baza dărilor consenmate și cunoscând faptul că ei plăceau și darea atipică pentru domeniu, douăzeciincimea (vigesima quinta),¹⁷ prin însumarea acestor date ajungem la concluzia că numărul total de oi pe întreg domeniu se ridica la 7000 de capete.¹⁸ Aceste date atestă sporirea numărului de valahi așezați pe baza dreptului valah pe teritoriul domeniului cetății Lupča, care la această dată aparținea familiei Dóci.

Valahii de pe acest domeniu trăiau în mai multe localități. Pe lângă satul Štiavnička erau prezenți și la Hronec, care în această perioadă aparținea cetății Lupča. Hronec, pusit pentru scurt timp, atestat la 1490 sub denumirea *predium Ranjcz/Hranycz*,¹⁹ a fost recolonizat cândva la cumpăna secolelor XV-XVI. Este vorba aici despre un fenomen tipic, când feudalii, înlocuind locuitorii așezați pe baza dreptului german, după plecarea lor, au colonizat zona cu locuitorii pe baza dreptului valah. La 1505 valahii din Hronec (*Malasi ex predio Roncza*) dădeau anual proprietarului domeniul până la 50 de oi.²⁰ Numărul oilor crescute de oierii locali poate fi apreciat la 1250 de capete, ceea ce reprezintă mai mult decât a șaptea parte din totalul presupus de oi de pe întregul domeniu.

Stăpânii din acea perioadă ai domeniului Lupča considerau caprele și oile drept o avere prețioasă și sursă importantă de venituri. Probabil, din această cauză, la 1509, Damián Dóci a pus să fie poprît un număr de 250 de oi și capre,

15 Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), Diplomatikai levéltár (DL) 21 245 și 21 444.

16 M. Jurkovičová, *Hrad a panstvo Slovenská Lupča do konca stredoveku (Cetatea și domeniul Lupča până la sfârșitul erului mediu)*. Lucrare de licență nepublicată, susținută la Catedra de istorie slovacă și activistică - FFUK, Bratislava, 1997, p. 96-97.

17 Impozitul de ștă al populației valahă a fost *quingagesima*. Pe teritoriul Slovaciei se obișnuia ca impozit pentru stăpânul domeniului *vigesima*, adică 5 capete de ovine dintr-o 100.

18 P. Ratkoš, *Rozvoj valašského ovčiarstva a jeho prírodné podmienky v 14-17. storočí (Dezvoltarea pășoriturii de ovine la valahi și condiții naturale în secolele XIV-XVII)*, în *Nové obzory*, Košice, 26, 1984, p. 141; vezi și P. Ratkoš, *Problematika kolonizácie*, p. 212.

19 MOL, DL 19 693.

20 J. Alberty – E. Laubert – L. Škrinárová, *Monografia obce Valaská*, p. 24.

pe care le mânia prin domeniul său un anumit valah Petrik. Acesta, împreună cu un tovarășul său, Ivaško, valah-cioban polonez, au furat pe teritoriul Poloniei o turmă de 400 de capete, ce aparțineau valahilor Poromb.²¹

Mențiuni directe și indirecte privind dreptul valah și populația valahă de pe domeniul întâlnim și cu ocazia cercetării hotarelor domeniului Lupča. Valahii, fiind păstori, se mișcau adeseori în terenul montan, erau adesea folosiți drept călăuze prin păduri, dar și drept străjeri și protectori ai hotarelor domeniiale. Tocmai din aceste motive erau adeseori chemați ca martori la procesele de hotărnicie domeniială. La 1517 au depus mărturie Tomáš Rus din Dubová și Mikuláš Polák din Lopej.²² Ambele nume sunt etnic motivate și indică faptul că, în ambele cazuri, poate fi vorba de valahi sau urmași ai acestora, aparținători etnicilor ruși (ruteni) și respectiv polonezi.

Într-un caz similar de proces, privind hotare din anii 40 ai secolului al XVI-lea, un anume Štefan Laurant din Nemecká a mărturisit că tatăl său păștea capre și oi (*gais und schaf*) până și pe colinele Krížna, unde se găseau 4 stâne (*walachen hof*). În altă mărturie este amintit valahul Brusinský din Brusno, care, până n-a fost alungat de acolo, păștea la Krížna până la 500 de capete de vite (*vichs*).²³ Mărturiile prezentate demonstrează o mobilitate deosebit de mare a valahilor și faptul că pătrundeau departe de așezările de pe domeniul pe care fuseseră colonizați.²⁴

Deja, ca despre un element destul de răspândit în pădurile Slovaciei centrale, despre populație valahă vorbește regina Maria. La 1527 a ordonat să fie pedepsiți toți valahii, care se dedau pe domeniile ei și cele ale orașelor miniere la haiducie și cauzau pagube, distrugând pădurile din zonă.²⁵

O și mai bună imagine despre răspândirea valahilor și pășunatului valah în zona nordică a comitatului reprezintă regulamentul pădurilor dat de Maximilian.²⁶ De aici rezultă că cea mai mare parte a populației valahe trăia tocmai pe domeniul Lupča. Valahii se așezau aici pe teritoriul localităților mai vechi și își întemeiau stănele. Pe baza legislației amintite, elaborate după o inspecție amănunțită a pă-

21 *Mesto Banská Bystrica: Katalog*, p. 120, nr. 374.

22 P. Malinák, *Svedecké výpovede obyvatelov Lupčianskeho pansva ako prameň k dejinám regiónu v neskorom stredoveku (Mărturiile ale locuitorilor de pe domeniul Lupča ca sursă pentru cercetarea regiunii în evul mediu târziu)*, în *Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia*, Banská Bystrica, 2007, p. 208-209.

23 M. Skladaný – O. Tomeček, *Hranice Lupčianskeho hradišného pansva v polovici 16. storočia (Granițele domeniului cetății Lupča la jumătatea secolului al XVI-lea)*, în *Acta Historica Neosoliensis*, 3, 2000, Banská Bystrica, p. 62.

24 Dealul Krížna a fost un loc de întâlnire a trei granițe de comitate: Liptov, Turiec și Zvolenskej. Pantele de pe teritoriului comitatului Zvolen aparțineau orașului Banská Bystrica și nu domeniului Lupča, cum încercau să demonstreze unele declarații ale marturilor.

25 *Mesto Banská Bystrica: Katalog*, p. 257, nr. 758.

26 *Constitutio Maximiliana*. Ed. J. Madlen, în *Sborník prísloví Lesníckeho a drevenárskeho múzea II*, Martin, 1962, p. 9-45.

durilor într-o zonă mai largă din jurul orașului Banská Bystrica efectuată la 1563, populația valahă a fost așezată în cadrul domeniului la Štiavnička, Dolná și Horná Lehota, Nemecká și probabil și la Hiadel' și Valaská. Cu nume sunt menționați doar valahii Andrei și Gašpar din Horná Lehota, Martin Škulčový din Dolná Lehota (putea fi locuitor, sau urmaș al locuitorului, care a adus aici populația valahă) și valahii Mojžiš și Missibrod din Nemecká. Pe teritoriul domeniului se găseau la data respectivă 24 de stâne vechi și noi, din care 8 erau construite în anul inspecției amintite. Numărul relativ ridicat de stâne indică un pășunat destul de extins în zona alpină, tipic pentru colonizarea valahă de pe întregul domeniu Lupča. Valahii din zonă interveneau prin activitatea lor și în zonele învecinate cu domeniul. În codul pădurilor dat de Maximilian era menționată activitatea lor negativă în jurul localității Čierny Hron, în pădurile din jurul orașului regal minier Ľubietová, precum și în pădurile de dincolo de Ľubietová, care se întindeau în direcția orașului Poniky, care era inclus între așa numitele pertinente ale domeniului.

Cu populația valahă și pășunatul alpin ne întâlnim și în afara domeniului Lupča. Valahii din Polomka, aparținând domeniului Muráň, prin activitatea lor pătrundeau în estul comitatului Zvolen, în pădurile de deasupra localităților Bacúch și Beňuš. Valahii din Gemer interveneau în pădurile de la sud de Hron până la Brezno. Lângă granița de nord-vest a comitatului se găseau păduri, în care făceau pagube valahii domeniului Likava, care pătrundeau în comitat din Liptovul învecinat. Cu acțiunile valahilor ne întâlnim în această epocă și în Munții Kremnica, în pădurea din Badín, sau în partea vestică a comitatului, în pădurile din jurul localității Železná Breznica. În partea de nord a comitatului Zvolen nu întâlnim valahi în această perioadă doar în hotarul imens al orașului Banská Bystrica.

Din motive ușor de înțeles populația valahă era considerată în sensul legislației pădurilor a lui Maximilian un element negativ în pădurile zonei. În articolele concrete ale codului se recomandă apărarea pădurilor de valahi și turmele de capre ale acestora. Cu privire la influența negativă a pășunatului oilor asupra pădurilor nu întâlnim nici o referire. Totul este clarificat în punctul 12 al regulamentului pădurilor, punct ce numește caprele drept un tip de animal dăunător pădurilor, și din această cauză interzice pășunatul lor în zonele de curățură și de luncă. Dimpotrivă, în cazul turmelor de bovine și ovine se stipulează că nu se interzice pășunatul lor.

Pe teritoriul comitatului Zvolen putem găsi o reședință, a cărei nume denotă probabil formarea acesteia în contextul colonizării valahe. Apariția și începuturile comunei Valaská nu sunt foarte clare. În izvoarele scrise, Valaská apare la începutul secolului al XVI-lea,²⁷ deci în perioadă în care din izvoarele istorice scrise

27 În anul 1516 au omorât locuitorii din Brezno pe Šolýs Mikuláš din Valaská. Din anul 1528 datează plângerea orașului Brezno pe seama locuitorilor satului Valaská (*inhabitatores possessoris Olachfalwa*). Vezi: J. Alberty – E. Laubert – E. Škrinárová, *Monografia obce Valaská*, p. 21.

începe să dispară o altă reședință, *Thergorth*. Numele acestei reședințe derivă din denumirea Tiergarten, prin care erau numite în trecut păduri rezervate pentru vânătoare regale. Pornind de la denumirea reședinței este posibil ca aceasta să fi fost inițial locuită de vânători regali sau pădurari, localitate apărută după ridicarea cetății regale Lupča. Despre această reședință știm azi că era așezată în partea cea mai estică a domeniului, deci undeva în teritoriul în care s-a constituit ulterior Valaská. Pe baza celor menționate este plauzibilă explicația conform căreia Valaská putea fi continuatoarea directă a pomenitei localități, și că a apărut prin colonizarea aici a populației valahie aflate în mișcare. Prevalența locuitorilor, care trăiau după dreptul valah, ar putea fi motivul schimbării denumirii reședinței.

Izvoarele scrise păstrate menționează relația dintre Valaská cu altă localitate aflată în apropiere, Štiavnička. Prezența locuitorilor valahi la Štiavnička (*Schebnitza*) este atestată de documentul lui Ján Ernst (stăpânul de atunci al domeniului Lupča), din anul 1470, despre acordarea dreptului de șoltuz (funcție ereditară de primar) lui Ladislav Valach și urmașilor acestuia.²⁸ Este posibil ca Ladislav Valach să fi obținut acest șoltuz datorită meritelor în acțiunea colonizării teritoriului cu populația valahă. Această populație venetică nu se așeza doar la Štiavnička, dar pe teritoriul acestei comune și-a fondat o așezare proprie, Valaská de mai târziu. Ambele așezări au început să fie percepute drept o singură unitate administrativă, iar în izvoarele oficiale, începând cu secolul al XVI-lea până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, nici măcar odată nu apar pomenite simultan.

În secolul al XVI-lea s-a folosit mai des denumirea de Štiavnička, uneori chiar în legătură cu populația valahă de pe teritoriul său. În anul 1560 valahul Alexej Basaráb (după nume probabil Valah etnic, sau urmașul său) din Víkartovce din Spiš afirmă, pe la anul 1520, că aproximativ cu 40 de ani în urmă trăise în *villa Malachorum Schewnyca*.²⁹ La 1567 avem un alt document ce atestă denumirea *villa Valochorum Schewnyca*.³⁰ Situația respectivă este confirmată și de recensămintele portale de pe întregul secol al XVI-lea. Independent, se atestă Valaská în recensământul din 1535, unde este numită ca *Valazkca veß*, iar Štiavnička nu este menționată. În trei recensăminte portale sunt amintite ambele reședințe sub forma care duce la ideea că ar putea fi vorba de o singură localitate (1553 *Walazkwez sine Semnychka*, la 1566 *Šhyawnichka sine olahfalwa*, 1572 *Syawnichka sine olahfalwa*). În celelalte recensăminte portale din secolul al XVI-lea nu mai întâlnim decât Štiavnička menționată individual, fără Valaská.³¹ Din

secolul al XVII-lea Valaská apare în recensămintele oficiale cu regularitate. În schimb localitatea Štiavnička dispare cu desăvârșire. Valaská poate astfel să fie considerată continuatoarea directă a localității Štiavnička, care a început să reapară în evidența oficială sporadic, ca o mică localitate de lângă gater, începând cu secolul al XIX-lea.

Pe parcursul secolului al XVI-lea, pe baza documentelor cunoscute putem presupune că pe domeniul Lupča trăia populația așezată pe baza dreptului valah în mai multe localități. În afara localității Štiavnička respectiv Valaská și în satele Hronec, Dolná Lehota, Horná Lehota, Nemecká și probabil și Lopej, Predajná, Dubová, Brusno, Hladel și Podkonice. Cel puțin primele patru pot fi considerate ca fondate intenționat pe baza dreptului valah. În cazul localității Štiavnička, Hronec și Dolná Lehota se poate vorbi de colonizare adițională a satelor mai vechi fondate pe baza dreptului valah. În cazul Valaská a fost vorba, probabil, de întemeierea unei localități noi pe dreptul valah.

Altă zonă cu concentrare mai mare de valahi se găsește în partea de sud și de sud-est a Munților Kremnica. Localitatea de obârșie a valahilor de aici a fost comuna Trebula, aparținând domeniului Zvolen. Această localitate, care se afla în locul în care se învecinează depresiunea Zvolen cu Munții Kremnica, a fost repopulată cu valahi la finele evului mediu, menționați fiind pentru prima dată la 1515.³² În anul respectiv au furat o turmă de capre valahilor locali iobagii arhiepiscopiei de Estergom din Svätý Kríž. Incidentul respectiv ar fi putut avea loc din cauza că valahii din Trebula ajungeau cu pășunatul departe de granițele hotarului Trebulei și se foloseau și de pășunile subalpine ale altora. Ar putea fi posibil, că și valahii care în anul 1563 pășunau turmele lor în pădurea din Badín și în preajma localității Železná Breznica să fi provenit tocmai din Trebula.³³

A treia zonă în care se consenuează prezența valahilor pe teritoriul comitatului se afla probabil între domeniile Vígláš și Divín. Primii valahi încep să pătrundă pe acest teritoriu încă pe parcursul primei treimi ai secolului al XVI-lea de pe domeniul Divín din Novohrad. Despre pășunatul oilor pe hotarele dintre cele două domenii aflăm din documentul datat la 1527, care atestă poprirea a 170 de oi lui Valent Zdych din Madačky în pădurile domeniului Vígláš.³⁴ Din anul 1536 s-a păstrat mătură cu privire la 80 de mercenari, care au atacat iobagii și valahii cetății Divín într-un loc îndepărtat de Vígláš cu o milă și aflat pe te-

28 J. Alberty – E. Laubert – L. Škriniarová, *Monografia obce Valaská*, p. 24.

29 P. Maliniak, *Svedecké výpovede obyvatelov*, p. 206.

30 *Slovník obcí Banskobystrického okresu (Dicționarul localităților din județul Banská Bystrica)*, ed. Š. Pišon, Banská Bystrica, 1968, p. 282.

31 MOL, E 158, microfilm nr. 1670, Regesta et Conscriptiones Dicarum Comitatus Zolienensis.

32 P. Maliniak, *Osidlenie od 13. storočia do konca stredoveku (Colonizarea din secolul XIII până la sfârșitul evului mediu)*, în *Osidlenie Zvolenskej kotliny od včasného stredoveku do polovice 19. storočia*, Banská Bystrica, 2009, p. 110.

33 *Constitutio Maximiliana*, p. 27–29.

34 P. Maliniak, *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku (Omni și regiunea depresiunii Zvolen în evul mediu)*, Banská Bystrica, 2009, p. 196–197.

rioriul comitatului Zvolen.³⁵ Din același an provine și informația care amintește valahul cu numele de *Wjfer*, așezat deja direct pe teritoriul domeniului Vígľaš.³⁶

Literatura de specialitate admite că elementele valahie și-au adus o anumită contribuție și la fondarea localității Detva în secolul următor.³⁷ Despre creșterea oilor la stânele din hotarul Detvei aduce mărturie documentul despre existența stânei (*tugurium*, *valgo Kuthawich Szalas*), la limita dintre Detva și Očová, la granița Detvei din anul 1653.³⁸ Prezența elementului valah la popularea localității Detva și hotarului acesteia este atestată și de unele nume ale iobagilor consemnate în urbanul din anul 1663.³⁹ Putem încadra aici numele Poliak, Spišiak, Oravec. Originea purtătorilor acestor nume din comitatul Orava este sprijinită și de alte nume precum Malatinec, Trstenec sau Zázrivec. Originea estică ruteană este demonstrată de numele Vasil și Gordalič. Cu numele Oravec și Poliak nu ne întâlnim pe domeniul Vígľaš numai la Detva, ele fiind prezente și la Veľka Slatina și Očová.⁴⁰

Faptul că migrația și colonizarea valahă au implicat și zona dintre domeniile Vígľaš și Divín este atestat și de fondarea localității Trhanová (Podkriván din zilele noastre), care se afla în partea nordică extremă a domeniului Divín, în apropierea graniței comitatului Zvolen.⁴¹ Realitatea este demonstrată de numele anterior, de sorginte maghiară a comunei, *Divén Oroszi*, și *Divín Oroszi*, precum și de realitatea că aici nu se percepea zeciuiala bisericască. Este vorba de colonizarea zonei cu populația ce venea din est, care era fie de origine ruteană fie aparținea locuitorilor, care erau purtători ai religiei pravoslavnice.⁴²

35 *Mesto Banská Bystrica: Katalóg*, p. 466, č. 1559.

36 P. Maliniak, *Človek a krajina*, p. 197.

37 M. Ďurková, *Podpoľanie a najstaršie dejiny Detvy (Regiunea de sub Polana și istoria cea mai veche a Detvei)*, în *Historický časopis*, 47, 3, 1999, p. 391; M. Ďurková, *Niektoré aktuálne problémy vo výskume najstarších dejín Detvy (Probleme actuale în cercetarea istoriei celei mai vechi a Detvei)*, în *Detva: Tradície, premýy a súčasnosť*, Detva, 2006, p. 32.

38 K. A. Medvecký, *Detva: Monografia (Detva. Monografia)*, Zvolen, 1995, anexa I.

39 Arhiva centrală minieră de stat la Banská Štiavnica, fond *Hlavný komorský úřad*, inv. nr. 1953, nr. 6.

40 Din anul 1663 provine și urbanul domeniului Lupča, unde pot fi întâlnite aceste nume. Numele Poliak este atestat în satele Brusno (de 3 ori), sf. Ondrej și Valaská (de 2 ori). Numele Oravec apare la Jasenie și Valaská (de 2 ori). Cu colonizarea pe dreptul valah pot fi în legătură și numele atestate la Valaská: Spišiak, Strunga și Vološin. *Urbane feudálnych pansiev na Slovensku II (XVII. storočie)/(Urbanele domeniilor feudale în Slovacia II (sec. al XVII), edit. R. Marsina – M. Kušík, Bratislava, 1959, p. 307-328.*

41 Cea mai veche atestare provine din anul 1718. Arhiva de stat de la Banská Bystrica, Matricola parohiei romano-catolice Detva, *Matricula Baptisatorum 1718 – 1792*.

42 Despre formarea numelui maghiar al localității Trhanová există în literatura de specialitate și altă opinie. După E. Mályusz trebuie avut în vedere că satul a fost înființat și completat pe urmă cu populația venită din satul Nagyoroszi din Novohradul de sud (astăzi în Ungaria). Conform M. Marek, *Cudzie etniká*, p. 229.

Începând cu secolul al XVII-lea încep să se rărească datele documentare legate de valahi din comitatul Zvolen, ceea ce poate însemna și procesul avansat de asimilare treptată a aceteia. Valahii, care au început să se ocupe tot mai intensiv de agricultură, s-au alăturat astfel celorlalte categorii de iobagi, înecând să fie definiți în documentele vremii drept categorii distinctă din punct de vedere social-juridic. Începuturile acestei schimbări coincid, cu siguranță, cu pierderea unor privilegii, mai ales pierderea scutirii de plată a dărilor. Nobilii Ungariei cereau impunerea dărilor pentru valahi, ruteni și sârbi încă din timpul Dietei din anul 1559. La 1563 hotărârile Dietei reglementau impunerea dărilor și pentru valahii din zonele alpine de la stâne.⁴³

În ciuda acestor măsuri, sălașele montane au prins rădăcini adânci în toată regiunea. Pe domeniul Lupča se mai păstrau și în secolul al XVII-lea unele dări feudale tipice pentru valahi. În urbanul din anul 1663 nu se întâlnește darea valahă doar în orașelul Lupča și în așezarea Lupčianska Ulica, unde trăiau slugile cetății. Practic, cu dările asemănătoare ne întâlnim și în cazul comunelor Šalková, Podkonice, Lučatin, Medzibrod, Sf. Ondrej, Brusno, Nemecká, Dubová, Ráztočka, Jasenie și Lopej. După oile care pășteau liber în zona montană, iobagii localnici dădeau anual, cel mai adesea în luna mai sau în iunie, 14 denari. Pe urmă, după fiecare stână căde un berbecuț și o mioară și în plus câte o piele de oaie sau plata a 3 zloji și 60 de denari. În afara celor amintite, fiecare stână datora un sul de păsă valahă groasă (*seďor, seďor, szúr*), sau plătea o taxă de 20 de denari. Iobagii din localitatea Hladé plătseau pentru pășunatul liber al oilor prin zona alpină suma de 14 denari, iar pe stână căde un berbecuț și o mioară, dare însoțită și de alte daturi în natură nespecificate. La Dolná Lehota și Valaská erau dări identice cu cele din alte localități reședințe domeniiale, doar șoluzul era scutit de la plata după oi. Cu ocazia recensămintelor oilor dădea însă și el un berbecuț și o mioară.⁴⁴

Izvoarele de epocă din secolul al XVII-lea ne informează și despre existența mai multor stâne pe domeniul Lupča. Spre deosebire de situația din vremea emiterii regulamentului pădurilor lui Maximilian, se pare că numărul lor se afla în scădere. În timpul stăpânirii familiei Séci asupra domeniului cetății Lupča în lista plătoritorilor de zeciuială bisericască din 1631 s-a păstrat un recensământ amănunțit al stânelor (*szallás*) de pe domeniu. Conform recensământului existau 20 de stâne în hotarul a 15 localități.⁴⁵ La scurtă vreme după aceea, numărul sălașelor (*ovium stationes seu tugurica*) este prezentată

43 P. Ratkoš, *Osídlenie a hospodársky vývoj Horehronia do začiatku 18. storočia (Locuirea și evoluția economică a văii Hronului superior la începutul secolului al XVIII-lea)*, în *Slovenský národopis*, XIII, 2-3, 1965, p. 142-143.

44 *Urbane feudálnych pansiev na Slovensku II*, p. 307-328.

45 MOL, E 159, microfilm č. 9915, *Regesta decimarum Com. Zolensis*.

în urbanul domeniului din anul 1663.⁴⁶ În comparație cu anul 1631, numărul acestora a scăzut la 16, în unele cazuri fiind vorba de aceleași stâne.

În încheiere este necesar să subliniem că la fel ca, și în alte zone ale Slovaciei, în care a avut loc colonizarea în baza dreptului valah, și pe teritoriul comitatului Zvolen a fost de multe ori foarte problematică identificarea și deosebirea locuitorilor valahi de restul populației. Azi este îndeobște cunoscut că desemnarea locuitorilor cu numele de valach (*valachus*, *walach*) și-a schimbat pe parcursul timpului înțelesul, de la înțelesul inițial referitor la etnicitatea populației, prin noțiunea care stabilește statutul social-juridic al purtătorului, până la înțelesul dat de ocupația purtătorului. Înțelesul etnic inițial al numelui a început în scurt timp să se confunde cu desemnarea locuitorilor așezați și conduși pe baza dreptului valah. Valahii etnici, odată cu migrația lor spre nordul Carpaților, nu numai că răspândeau creșterea unei noi rase de oi potrivite să pășuneze în zonele montane, ci aduceau și noi metode de prelucrare a laptelui, totodată introducând un nou cadru juridic croit pe măsura acestor etnici, care trăiau într-un mod seminomad. Mișcarea valahilor etnici, care nu au modificat în mod radical colonizarea Slovaciei, a dat un impuls puternic răspândirii dreptului valah. În afara valahilor etnici au devenit purtători ai acestui drept pe teritoriul Slovaciei populațiile ruteană, polonă și autohtonă, deci slovacă. Din punct de vedere legislativ numele de valah și-a pierdut sensul inițial, trecând, ca noțiune, într-o altă dimensiune. Întrucât această populație colonizată pe baza legii valahie trăia la început exclusiv de pe urma pășunatului; treptat din categoria valahilor au început să facă parte toți ciobanii. Deja pe timpul secolului al XVI-lea și secolul al XVII-lea, s-a putut întâmpla ca țărani și agricultorii, care scoteau la pășunat turmele proprii, să fie și ei desemnați prin termen de valah. Aici trebuie luat în considerare și faptul că, după supunerea la dări a populației valahie și anularea excepției acesteia de la scutire de dări, partea acestei categorii se reorientează spre agricultură, renunțând la păstorie. Valahul inițial, iobag ce trăia după legea valahă ca păstor, putea astfel să se transforme în țăran cultivator de pământ, care însă putea dispune și de o oarecare turmă. Precum demonstrează și descrierea pădurilor, inclusă în regulamentul forestier al lui Maximilian, devine ca fenomen tot mai problematică existența celor ce trăiau supuși dreptului valah, iar deosebirea fără echivoc a acestei populații de cea sedentară începe să se estompeze pe teritoriul comitatului Zvolen deja pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Hartă: Răspândirea păstoritului valah pe teritoriul comitatului Zvolen în secolul al XVI-lea

